

Krigens købmænd

Bærende dele af erhvervslivet tjente under besættelsen så mange penge på at handle med Hitlers Tyskland, at de i retsopgøret efter befrielsen modtog hemmelige kendelser for økonomisk værnemageri. Med adgang til hidtil lukkede arkiver beskriver dagens kronikører i bogen »Krigens købmænd« dette ufortalte kapitel i danmarkshistorien

Af Christian Jensen, Tomas Kristiansen og Karl Erik Nielsen, Berlingske Tidende

Papiret er i dag gulligt i kanterne. Skriften er næsten ulæselig, og sætningerne er sjældent ført til ende. Men midt på siden står et ord, der springer i øjnene. Ordet er »landsforræderi«. Vi er tilbage i tiden lige efter den tyske besættelse af Danmark. Datoen er den 21. maj 1940. Klokken er 16.00. Der er møde i Thorvald Staunings samlingsregering. Udenrigsminister P. Munch orienterer. Han har erfaret, at en direktør fra den danske våbenfabrik Riffelsyndikatet har været i Berlin til forhandlinger om levering af danske Flak Madsen-maskinkanoner og Madsen-maskingeværer til den tyske marine. I Berlin har direktøren »samtyktes« til at levere krigsmateriellet, der vil indbringe våbenfabrikken 440 millioner kroner udregnet i 2000-priser. Regeringen har et problem. For Udenrigsministeriet havde »på forhånd« meddelt Riffelsyndikatet, at direkte forhandlinger med tyskerne uden om Stauning-regeringen ville støde på »den stærkeste modstand«. Men den forholdsordre har våbenmagerne altså set stort på. Omkring bordet sidder blandt andre den konservative minister Christmas Møller. Den senere samlingsfigur for modstandsbevægelsen er forarget. »Dette er en alliance med T. imod os,« siger han ifølge sin ministerkollega og partifælle Henning Hasles private notater fra mødet. »T.« er en forkortelse for »Tyskland«. I sine egne notater nedfælder den store borgerlige politiker dette ord: »Landsforræderi«. Herefter skriver han: »A.P. Møller. Min del«. Sådan opdagede samarbejdsregeringen for første gang, at Riffelsyndikatet var parat til at gå bag om dens ryg for at komme til at tjene så mange penge på Hitlers oprustning og krigshandlinger som muligt. Senere skulle regeringen komme ud for mange tilsvarende episoder, og ligesom Christmas Møller allerede tidligt i besættelsen betegnede Riffelsyndikatets gerninger som landsforræderiske, kom våbenfabrikken også i retsopgøret efter befrielsen i myndighedernes søgelys for formodede overtrædelser af de såkaldte værnemager- og landsforræderlove. Historien om Riffelsyndikatets handlinger under krigen var omdrejningspunktet i en større artikelserie, vi i efteråret 1999 bragte her i Berlingske Tidende. Som det fremgik af artiklerne, var Riffelsyndikatet kun en af mange tusinde virksomheder, der i de svære besættelsesår måtte sælge til de eneste, der ville købe - nemlig tyskerne. Få gjorde det dog med større lyst og iver end våbenmagerne på den store fabrik i Frihavnen, og det er også en af konklusionerne i vores bog »Krigens købmænd«, som udkom den 24. november på forlaget Gyldendal. ...

Værnemagerne var ikke blot nogle få »tykke herrer«. De var mange tusinde, og de handlede med tyskerne, fordi der ikke var andre at handle med, og deres samhandel var en integreret del af samarbejdspolitikken. Men mange af dem - med Riffelsyndikatet i spidsen - gik altså et skridt videre og tog selvstændige initiativer for at øge fortjenesten, og med tyskerne i ryggen pressede de på den måde myndighederne til at give tilladelser, som regering og myndigheder helst havde været foruden. De var på godt og ondt krigens købmænd, og det måtte flere af dem stå til regnskab for efter befrielsen. I retsopgøret afsagde det såkaldte Revisionsudvalget for Tyske Betalinger mere end 10.000 kendelser mod direktører, snedkere, fiskere, vognmænd, kantinepiger, fæstningsarbejdere og mange andre med krav om tilbagebetaling af dele af fortjenesterne på det tyske arbejde. Det har eftertiden imidlertid aldrig fået klar besked om, for kendelserne faldt for lukkede døre. Hensigten har lige siden været, at kendelserne først skulle offentliggøres i 2040. Men vi har som de første fået rigsarkivarens tilladelse til at offentliggøre enkelte af dem. Den største konfiskation målt i dagens priser ramte således Riffelsyndikatet, der måtte betale 91 millioner kroner tilbage. Det var 10 millioner kroner mere, end

entreprenørfirmaet Wright, Thomsen & Kier med underleverandører, der havde bygget tyske flyvepladser i Jylland og bunkers på Vestkysten og Dueodde, måtte betale. De har i de efterfølgende 55 år været betegnet som de største værnemagere af alle. Det har altså ikke været helt korrekt. Andre kendelser ramte Novo, Danfoss, B&W og ikke mindst maskinfabrikkerne Atlas og Vølund, der havde produceret krigsmateriel til tyskerne. Men også skibsreder A.P. Møller mødte en hård skæbne i retsopgøret. Som nævnt havde Christmas Møller allerede på ministermødet i maj 1940 koblet A.P. Møller sammen med Riffelsyndikatet. Det var der ikke noget besynderligt i - skibsrederen var våbenfabrikkens absolut største aktionær med 31,6 procent af aktiekapitalen. Og med bemærkningen »Min del« har Christmas Møller øjensynligt påtaget sig at tage kontakt til A.P. Møller for at drøfte Riffelsyndikatets tyske kontakter bag om ryggen på regeringen med ham. Om denne kontakt førte noget med sig, melder arkiverne ikke noget om. Til gengæld afslører de, at ud over Riffelsyndikatet fik også A.P. Møllers rederier, Dampskibsselskabet af 1912 og Dampskibsselskabet Svendborg, og hans værft, Odense Staalskibsværft, konfiskeret store beløb i retsopgøret. Og i Kalundborg måtte Motorfabrikken Bukh, som skibsrederen kontrollerede, betale små 9 millioner nutidskroner tilbage for sin produktion af motorer og sikkerhedsventiler til tyskernes ubåde. Alt i alt blev A.P. Møllers egne virksomheder og de selskaber, hvori han havde store økonomiske interesser, ramt af et krav om tilbagebetaling af 137 millioner kroner i 2000-priser. Han hæftede ikke selv for hele beløbet, for der var også andre aktionærer i Riffelsyndikatet og hos Motorfabrikken Bukh. Men ingen anden erhvervsleder fik tilnærmelsesvis en så stor økonomisk lussing i retsopgøret. Dette er en helt anden historie om erhvervslivet under krigen, end den vi fik fortalt i skolen, og det er også en helt anden historie, end den virksomhederne i eftertiden har skrevet om sig selv i deres jubilæumsskrifter. Det har været en virkelighed, som mange - måske meget forståeligt - helst har set gå i glemmebogen, og det er tilmed et ønske, som deles af mange den dag i dag. Under udarbejdelsen af artikelserie og bog mødte vi således hos Dansk Industri og flere virksomhedsledere en stor ulyst til at bore i fortiden, selv om de personligt hverken har lod eller del i deres fædres eller forgængeres handlinger. Hvad fortæller det os? Ja, det fortæller i hvert fald, at erhvervslivets rolle under krigen stadig er et ømtåleligt emne for nogle. Formentlig fordi kendsgerningerne ikke passer ind i den selvforståelse, vi har fået fra skolens historietimer. Den om, at Danmark ydede modstand mod tyskerne, og den om, at kun nogle få »tykke herrer« gik i samarbejde med Hitlers morderiske regime. I dag ved vi, at erhvervslivet under besættelsen leverede varer for cirka 200 milliarder kroner målt i dagens priser til Tyskland, og dermed var Danmark en vigtig støtte for Det Tredje Rige. Det er ikke noget, vi konkluderer i bagklogskabens klare lys. Det var også samtidens tyske holdning, hvilket gentagne gange kom til udtryk i den korrespondance mellem de tyske myndigheder i København og Berlin, som vi offentliggør i »Krigens købmænd«. År for år kunne den tyske rigsbefuldmægtigede således melde hjem, at danskerne havde produceret mere for det tyske marked, end selv tyskerne havde forventet og bedt om - og af alle de besatte lande var Danmark klart i top, hvad angik opfyldelse af de tyske ordrer. Den kendsgerning er - mener vi - vigtig for dansk selvforståelse. Som flere virksomhedsledere noterer i efterskriftet til »Krigens købmænd«, er den også vigtig, fordi den måske kan føre til flere overvejelser om moral og samfundsansvar kontra fortjeneste, når dagens topchefer drøfter miljøbelastning fra nye produkter eller integration af nye danskere - eller især når der indløber ordrer fra totalitære regimer som for eksempel Kina. Den er i vores øjne tilmed vigtig, hvis historien om besættelsen overhovedet skal give mening. Den er vigtig, fordi et samfund ikke i længden kan holde til at skjule sine kedeligste hemmeligheder. Og så er den vigtig, fordi danskerne ganske enkelt har krav på at vide besked.”